

ATATÜRK VE TARİH BOYUTU İÇİNDE ÇAĞDAŞLAŞMA *

Prof. Dr. ABDURRAHMAN ÇAYCI

Türkiye Cumhuriyetinin banisi ulu önder Atatürk, tam manasıyla devir hatta çağ yaratmış büyük tarihî şahsiyetlerin başında gelir. O millî kurtuluşu sağlayan eşsiz bir lider, savaş meydanlarında üstün bir komutan, siyaset alanında devlet kuran uzak görüşlü realist ve seçkin bir devlet adamı, fakat hepsinden önemlisi ulusunu ortaçağın skolastik düşünce karanlığından, çağdaş uygarlığa çekip sürükleyerek çıkar açan büyük bir inkılâpçidir.

Her biri, bir insanı tarihe mal etmeğe yeterli olan bu özellikler içinde, derin ve sürekli etkileri bakımından özellikle "çağdaşlaşma önderi" olmak özelliği, Atatürk'ü sadece Türk toplumu için değil fakat modernleşme ve millî bağımsızlıklarını kazanmak ve onu muhafaza etmek isteyen başka uluslar için de, bir rehber, bir ilham kaynağı haline getirmiştir. Bu bakımdan Türk çağdaşlaşması sadece Türkiye için değil, fakat gelişmekte olan ülkeler açısından da büyük önem taşımaktadır. Atatürk'ün çağdaşlaşma alanında yapmış olduğu atılımları, doğru değerlendirebilmek için O'nun düşünce kaynaklarına eğilmek gerekir. Atatürk'ün düşünce yapısının oluşmasında yaşadığı çevrenin, öğrenim gördüğü okulların, okuduğu kitapların, kamu görevlerinde edindiği tecrübelerin, zamanının fikir adamlarının ve akımlarının sınırlı ölçülerde elbette etkileri vardır.

Meselâ Selânik ortamında yaşamasının bazı etkileri hatıra gelmektedir. Selânik çeşitli din, mezhep ve ırk mensuplarının beraber yaşadığı kozmopolitik bir şehirdir. İşlek limanı ve Avrupa ile bağlantılı demiryolu, önemli bir ticarî trafik, şehirde Avrupa tesirlerine açık çeşitli fikir akımlarının yaşamasına müsait bir ortam yaratmıştır. Dolayısıyla Mustafa Kemal'in daha çok genç yaşta yabancı yaşayış şekline aşına ve her türlü yeni fikre elverişli bir gelişme içine girmesinde bu ortam herhalde etkili olmuştur.

* Bu konferans, Atatürk Araştırma Merkezi'nin tertiplelediği "Atatürk Konferansları" dizisi içinde 24 Mart 1989 günü verilmiştir.

Atatürk'ün öğrenim gördüğü okulların da onun fikrî gelişmesinde rolleri olduğu açıktır. İlk öğrenimini yaptığı Şemsi Efendi Okulunun zamanının en modern öğrenim yapan örnek bir ilkökul niteliğini taşıdığı bilinmektedir. Daha sonraları devam ettiği Selânik Askerî Rüştiyesi ile Manastır İdadisi zamanının en iyi okullarıydı. Öğretmenler ihtisas sahibi değerli insanlardı. Bunlar Nakıyüddin Bey, M. Tevfik Bey ve Mustafa Sabri Bey gibi Atatürk'ün hafızasında iz bırakan hocalardı. Harp Okulu ve Harp Akademisinin, dönemin öğrencileri üzerindeki tesirleri bilinmektedir.

Atatürk'ün fikir yapısında dikkate alınması gereken bir başka unsur okuduğu kitaplardır. Daha ortaöğretim yıllarında okumayı sevdiğini, önceleri özellikle edebiyata ve şiire fazla ilgi gösterdiğini, Namık Kemal, Mehmet Emin ve Tevfik Fikret'in şiirlerini ezberlediğini biliyoruz. Genç subaylık yıllarında askerlikle ilgili tercüme yapıtını, Arıburnu ve Anafartalar savaşlarını kaleme aldığını görüyoruz. Öyle ki, Atatürk'ün savaşta cephede bile ciddi felsefi eserleri okuduğu belgelerle sabittir. Devlet başkanı olduktan sonra Çankaya'da 4000 ciltlik zengin bir kitaplık oluşturduğunu, aldığı kitabı bitirinceye kadar okuduğunu, kitapları okurken önemli gördüğü yerleri işaretlediğini biliyoruz. Çankaya'daki sofrasının bir akademi işlevi taşıdığı malûmdur. Keza onun önemli gördüğü konularda dışardan Fransızca kitaplar sipariş ettiği, özellikle dil ve tarih konularına ağırlık verdiği bir gerçektir.

Ulu önderin fikir kaynakları sadece okuduğu kitaplar değildir. Belki onlardan da fazla olarak çökmekte olan imparatorluğun çeşitli yerlerinde yapmış olduğu hizmetlerindeki gözlemleri, yaşadığı olaylar, fikirlerinin berraklaşmasına yardımcı olmuştur. Bundan başka zamanının fikir akımları ve fikir adamlarından da kısmen etkilendiğini kabul etmek gerekir. Bu akımlardan Batıcıların medeniyetçi ve Türkçülerin milliyetçi görüşlerini belirli nüanslarla benimsediği görülmektedir. İlgili duyduğu fikir ve sanat adamları içinde Namık Kemal, Tevfik Fikret, Ziya Gökalp, Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Kılıçzade Hakkı, Şehbenderzade Hilmi,... vs. sayabiliriz.

Bütün bu saydığımız faktörler Atatürk'ün fikir yapısının oluşmasında az çok etken olmakla beraber, esas etkiyi tarihimizin derinliklerinden süzülüp gelen iki yüz yıllık gelişmeler ile ülke coğrafyasının jeopolitik yapısı tayin etmiştir, diyebiliriz. Bunları da sırasıyla gözden geçirelim:

Türk Devleti jeopolitik ve jeostratejik bakımdan hassas bir coğrafyada hayat bulmuştur. Bu stratejik mekân Asya ile Avrupa arasında tabii bir köprü oluşturmakta, ayrıca kuzeyle güney arasında biricik deniz yolunu

kontrol etmektedir. Diğer taraftan Doğu Anadolu hâkimiyeti Türkiye'ye İskenderun ve Basra Körfezine giden yollarda etkili olmak imkânını vermektedir.

Bu jeopolitik konumu dolayısıyla, Orta ve Yakın Doğu, Rusya, Balkanlar ve Akdeniz'de çıkarı olan devletler, her zaman bu stratejik mekânı kontrol etmek, bu stratejik avantajı yanlarına almak istemektedirler. Dolayısıyla Türkiye, hangi dönemde olursa olsun, coğrafi konumu değişmediğine göre, daima bölge ile ilgili süper güçlerin ve komşularının yoğun siyasî ihtirasları kapsamında içinde kalmaktadır. Dolayısıyla Anadolu coğrafyasını vatan tutan bir ulus için, çağdaş dünya düzeyini tutturmak, bir ölüm kalım meselesi haline dönüşmektedir.

Şu halde, Türkiye'nin konumu, coğrafi mekânı, onu her zaman için güçlü olmaya, modern bir toplum ve devlet olmak zorunluluğu ile karşı karşıya bırakmaktadır. Türkiye'yi yöneten her devlet adamı bu temel faktörün derin ve sürekli etkisi altında bulunmaktadır.

Diğer taraftan tarihî perspektiften bakıldığında, Atatürk'ün yönettiği çağdaşlaşma olayının birkaç yüzyıllık tarihî bir gelişmenin yaşanılan dramatik olayların yarattığı bir sonuç olduğu görülür. Özellikle Atatürk'ün gençlik yıllarını yaşadığı XX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti siyasal, sosyal ve ekonomik yapı itibarıyla tamamen çağ dışında kalmış bir durumdadır. Osmanlı Devleti'nin siyasî yapısı teokratik bir nitelik göstermektedir. Padişah hem devlet başkanı ve hem de Sünni Müslümanların dinî lideri halife sıfatını haizdir. Devlet lâik bir devlet değildir. 1718'lerden beri devam eden ıslahat ve yenileşme gayretlerine rağmen, dünya işleri şeriat hükümlerinin güdümünden kurtarılamamıştır. Dolayısıyla bütün çabalara rağmen çağın gereklerine uygun bir siyasî yapı oluşturulamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin sanayisinin büyük bir kısmı insan ve hayvan gücüne dayalıdır. Modern teknolojiden ve bilgiden yoksun ve dışa bağımlıdır. Üretim sınırlı, maliyetler pahalı, üretim rekabet gücünden haliyle yoksundur. Dolayısıyla ülke yabancı kaynaklı mamüller için iyi bir pazar vaziyetindedir. Bunun düzeltilmesi gümrük duvarlarını yükseltecek koruyucu tedbirler almakla mümkündür. Halbuki kapitülasyonlar böyle bir tedbir almayı imkânsız hale getirmektedir. Zira devlet, gümrüklerine hâkim değildir.

Osmanlı Devleti ağır bir borç yükünün altında bulunmaktadır. Ülke gelirlerinin önemli bir kısmı 1882'den beri Düyûn-u Umumiye adını taşıyan milletlerarası bir teşkilât tarafından yutulmaktadır; Devlet kendi gelir

kaynaklarına sahip değildir. Esasen ticarî hayat büyük ölçüde Hristiyan azınlıklar ve yabancı uyrukluların elinde bulunmaktadır. Bunlar yabancı devletlerin etkin himayesinden yararlanmaktadır. Dolayısıyla devlet kendi vatandaşlarının üzerinde bile egemenlik hakkını gereği gibi kullanamamaktadır.

Adlî alanda da bir bütünlük yoktur. Bir yandan mecelleye dayalı Şer'î Mahkemeler faaliyette bulunurken, bir yandan da yeni hukuk usullerine göre çalışan Nizamiye Mahkemeleri gelişmeye devam etmektedir. Ayrıca yabancı tebaa ile ilgili konulara bakan kapitülasyon mahkemeleri faaliyet halinde bulunmaktadır.

İnsanlar sosyal yaşantı itibariyle kaderlerine razı, kanaatkâr ve içe dönük bir yaşam biçimi içindedir. Toplumun yarısını teşkil eden kadın, özellikle kentlerde sosyal, kültürel, ekonomik hayatın dışında kalmıştır. Toplumda dinamizm kazandırmak ancak hayata bakış açısını değiştirmekle mümkün olabilecektir.

Eğitim bakımından da bir bütünlük yoktur. Bir yandan geleneksel eğitimi temsil eden medreseler faaliyette bulunurken, diğer taraftan adetleri gittikçe artan ve modern eğitim yapan okullar vardır. Bunlar ayrı dünya görüşüne sahip insanlar yetiştiriyorlar. Dolayısıyla vatandaşlar arasında kültür birliği, ülkü birliği yoktur. Ayrıca mevcut olan ve kapitülasyon hükümleri çerçevesinde âdeta Türk eğitiminden bağımsız olarak hareket eden çeşitli yabancı okullar vardır. Buralarda daha değişik amaçlı insanlar yetişmektedir. Ülkenin insanları arasında ne kültür birliği ne de ülkü birliği vardır.

Sonuç itibariyle Osmanlı Devleti kağıt üzerinden her ne kadar bağımsız görünüyorsa da aslında ekonomi, maliye, millî eğitim ve adliye bakımından egemenlik haklarını tam olarak kullanamamakta olup yarı sömürge özellikleri gösteren bir devlet durumundadır. Bu durumda olan bir devletin yaşaması mümkün müdür? Şüphesiz ki bu sonuç daha önce başlayan gelişmelerin mahsulüdür. Durumu sezen devlet adamları bu devlet nasıl kurtulur sorusuna sürekli cevap aramışlardır.

Önceleri bunun Kanunî dönemi müesseselerinin bozulmasından kaynaklandığı görüşünden hareket edilerek kurumların eski halleriyle ihyası halinde meselenin çözümleneceği zannedilmişti. Duraklama Dönemi ıslahat hareketlerinin amaç ve esprisi budur. (Genç Osman, Kuyucu Murat, IV. Murat, Köprülüler ıslahatı gibi). Ancak gelişen olaylar özellikle savaş

alanlarındaki çarpıcı yenilgiler, gerilemenin sadece bizim kurumların bozulmasından değil, fakat Avrupa'nın özellikle harp araç gereç ve yönetimi bakımından açık seçik üstünlüğünden ileri geldiğini ortaya çıkarmıştır. Bu durumda ne yapılmalıdır? Nasıl bir çözüm getirilmelidir? sorusu ortaya çıkar. Bu dönemde başlayan ve aranan çözüm şudur:

Mademki Batı bizden askerî teknoloji bakımından üstündür, şu halde bu teknolojiyi almanın yolu bulunmalıdır. Bu amaçla yabancı dönmelerden yararlanılır. Yeni askerî teknolojiyi kullanmayı bilen "Fen Subayı" yetiştirmek amacıyla, askerî mühendislik okulları kurulur. Zira teknoloji, bilimin verilerine dayanmaktadır. Dolayısıyla yenileşme hareketi zorunlu bir şekilde millî eğitim alanına sıçrar. Çağdaş fenleri öğrenme mecburiyeti, yabancı diller öğrenimini mecburi hale getirir. Yabancı dil, başka alanlarda da yeni ufuklar açar. Bu gelişmelerin ışığında, III. Selim devleti çöküntüden kurtarmak amacıyla sadece modern bir ordu kurmanın yeterli olamayacağını görerek yeni bir devlet düzeni aramaya yönelmişse de başarı sağlayamamıştır. Ancak II. Mahmut yenileşme hareketlerini köstekleyen yenileri ocağını 1826'da kaldırarak yenileşme yolundaki en önemli engeli bertaraf eder. Kurulan yeni ordu yükseköğretim kurumlarını gerektirir. 1827'de Tıbbiye ve 1834'de Harbiye açılır. Bundan böyle, askerî okullardan çıkanlar Türk toplumunun çağdaşlaşmasında öncülük ederler. Özellikle Harbiye halk ile idarenin bütünleşmesinde önemli rol oynar.

Bir taraftan askerî okullarda öğrenilen Fransızca (Tıbbiyede öğretim dili Fransızcadı), ile gittikçe çoğalan tercüme odalarından yetişenler ve 1834'den itibaren artık sürekli bir hâl almış olan yabancı ülkelerdeki elçilikler kanalıyla Batı tesiri ülkede gittikçe artar. Batı tanınmaya çalışılır. Bu dönemde Batı medeniyetinin üstün teknoloji eseri, teknolojinin de ilmin mahsulü olduğu ve bunları eğitim yoluyla, devlet aracılığıyla uygulamak mümkün olduğu anlaşılmıştır. Tanzimatla yeni bir düzenlemeye gidilerek kanun koruyucu sürekli meclisler oluşturulur. Böylece askerî reformların başarısı için gerekli alt yapıyı oluşturmak maksadıyla idarî, hukukî ve iktisadî alanda yenilikleri gerçekleştirecek kurumlar oluşturulur. Çağın ihtiyaçlarına cevap vermek maksadıyla Batıdan esinlenerek yeni kanunlar çıkarılır. Ticaret ve ceza kanunları gibi. Yeni kanunlara göre çalışan mahkemeler kurulur. Meslek sahibi memurlar yetiştirmek maksadıyla yeni okullar açılır. Darülmualimin, Darülmualimat (1848, 1870, erkek ve kız öğretmen okulları), Mülkiye (1859) gibi.

Bütün bu gelişmeler Batılılaşabilmek için, çarenin parlâmenter rejim olduğu fikrini güçlendirir. 1876'da açılan fakat kısa bir süre faaliyet gösteren

ren parlâmento 1878'de kapatılır. Fakat aydınlar için parlâmenter idare, 30 yıl süre ile her türlü meseleye çözüm getirecek bir ideal olarak benimsenir. 1908'de ordunun genç subaylarının gayretiyle anayasalı rejim tekrar yürürlüğe girer. Bir süre alabildiğine özgürlük içinde, ülkenin büyük davaları her yönüyle tartışılır.

Son kısımlarını Atatürk'ün de yaşadığı bu 200 yıllık yenileşme deneyiminin boyutu nedir? Nasıl bir sonuç vermiştir? Toplumunu hangi noktaya getirmiştir?

1918'lere gelindiğinde, Osmanlı Devleti Batıdan mülhem askerî ve sivil okulları, yükseköğretim kurumları, keza Batıdan alınmış bazı kanunları ve bu kanunlara göre çalışan mahkemeleri ve parlâmenter rejim anlayışıyla artık geriye kolayca dönülemeyecek bir ölçüde Batıya yönelmiş bulunuyordu.

Ancak bu 200 yıllık çoğu defa birbirinden kopuk systemsiz gayretler, arzu edilen sonucu verememiştir. Devlet, malî, iktisadî ve kültürel bakımdan çağa ayak uyduramamış, Devletin bütünlüğünü, bekasını sağlayamamış ve 1918 Kasımında tarihten silinme tehlikesinin eşiğine gelmiştir.

Acaba 200 yıllık çabalar devleti neden kurtarmaya yeterli olamamıştı? Hata nerelerdeydi? Atatürk'ün bu deneylerden çıkardığı sonuç ne olmuştur? Bu sonuç ışığında nasıl bir metot kullanılmıştır?

Osmanlı Devletinde yapılan ve kısaca özetlediğimiz yenileşme hareketlerinin başarısızlığa uğramasında, çeşitli sebepler sayılabilir. Bunları belirtmek Atatürk'ün çağdaşlaşma hareketlerinde metot ve davranışını anlamaya yardımcı olabilecektir:

1. Herşeyden önce devletin coğrafi konumu, jeopolitik yapısı bu mekânı kontrol eden devletle komşu olan veya bölgede çıkarı olan devletleri karşı karşıya getirmiştir. Sürekli savaşlar Osmanlıya nefes almak, huzur ve sükûn içinde yenilik hamleleri yapmak imkânını vermemiştir. Önü alınmayan savaşlar ülkenin kaynaklarını kurutmuş, gerekli yatırımları engellemiştir. Osmanlıda savaş süresi barış süresinden fazladır. Türk halkı barış ve huzurun nimetlerini ancak cumhuriyet döneminde "yurtta sulh, cihan-da sulh" ilkesinin uygulanmasıyla tatmış, Atatürk inkılâplarını bu barış döneminde gerçekleştirmiştir. Halen Türkiye'nin yaşamakta olduğu 66 yıllık, yani iki nesillik barış dönemi, Türk tarihinin belki de en uzun barış dönemini oluşturmaktadır.

Bugün güçlenen Türkiye'yi engellemek, çağa ayak uydurma gayretlerini baltalamak için çeşitli odakların yoğun faaliyetinin nedenlerini burarlarda aramak icap eder.

2. Türklerin hoşgörülü, toleranslı idaresi neticesi olarak imparatorluk-taki gayri müslim tebaa kültürel kimliğini muhafaza ettiği gibi, bunu zamanın icaplarına göre geliştirmek imkânını da bulmuştur. Güçlü zamanlarda bir kuvvet kaynağı olan zamanının çok ötesinde bir hoşgörüyü temsil eden bu davranış, devlet zayıflayıp idare ve adaleti etkili bir şekilde yürütemez duruma düşünce, gayri müslim tebaa gelişen milliyetçilik rüzgârına kapılmış ve devleti o haliyle devam ettirme imkânı kalmamıştır. Osmanlı Devletinin bir zamanlar egemen olduğu topraklarda bugün 20'den fazla devlet hayat bulmuştur. Bu, azınlık kimliğine saygılı, hoşgörülü Türk yönetiminin bir sonucudur. Tabiatıyla bu ayrılma hareketleri, devleti sürekli meşgul etmiş, onun kaynaklarını kurutmuş, kendini yenileme gayretlerini kösteklemiştir.

3. Osmanlı medeniyetinin yaratıcı faaliyetinin duraklaması ve kendisini yeni şartlara uyduramamasında, idareci elit tabakanın halktan kopması da çok büyük rol oynamıştır. Zira böylece medeniyetle ilgili yaratıcı faaliyetler dar bir zümreye inhisar etmiştir. İdareci zümrede bu etken olan ilmiye tabakası şeriaten beslendiği gibi, eğitim ve adalet de onlar kanalıyla yürütülmekteydi. Onlar da dışa kapanınca Osmanlı medeniyeti dış dünyadan kopuk hale gelmiş ve çağ dışı hale düşmüştür.

Esasen İslâm âleminde Araplar o dönemde medeniyet sahnesinden çekilmiş bulunmaktaydılar. Sünni-Şii tartışması ve mücadelesi ile İran'da kendi kabuğuna çekilmiş, böylece İslâm medeniyetinin öncülüğünü yapmak Osmanlı'nın elit tabakasına kalmıştır. Bu tabaka da zaman içinde kendini yenilemeyip halk kaynağından beslenme imkânını kaybedince, Osmanlı toplumu haliyle çağın akışına ayak uyduramamıştır.

Halbuki aynı dönemde Avrupa çeşitli ulusların katkıları ile sürekli aşamalar yapmış, her millet medeniyet potasına kendinden bir şeyler katmak suretiyle modern dünyaya egemen olan Batı medeniyetini veya çağdaş medeniyeti oluşturmuştur.

4. Osmanlı devlet adamlarının başarısızlık sebeplerinin arasında Batı medeniyetinin ana unsurlarını gerektiği gibi kavrayamamak, bu değerler arasındaki bağı isabetle tespit edememek ve işe nereden ve nasıl başlanacağını bilememek, muhakkak ki önemli rol oynamıştır. Bundan başka on-

lar devleti kurtarmak isterken hep sınırlı bir alanda ve patrimonyal bir yapı içinde Batılılaşmayı düşünmüşler, haliyle İmparatorluğun bütünlüğünü korumak ve çeşitli din, ırk ve kültür mensubu toplulukları ümmet-i cemat olarak bir arada tutabilmek gayret ve endişesiyle hareket etmişler, sistemli ve köklü tedbirler alamamışlar, ancak "hasta adamı" ayakta tutacak dozda sınırlı bir batılılaşmanın yeterli olacağı görüşü ile hareket etmişlerdir. Dolayısıyla yapılmak istenen yenileşme daima "çok geç ve çok az dozda" gerçekleşmiştir.

Genellikle her reformcu devlet adamı, kendi kavrayışı ve anlayışı ölçüsünde Batıdan birşeyler almaya gayret etmiş, fakat "alınanlar daima sınırlı," "yapılanlar daima yetersiz" kalmış, "neyin ne kadar ve nasıl alınacağı" özellikle "neyin alınıp, neyin bırakılacağı" tartışması, Atatürk'e kadar sürekli olarak devam etmiştir. Bu arada yapılan yeniliklerle, toplumda zamanla bir kültür ve müessese ikileşmesi, hatta çatışması meydana gelmiştir. Netice itibariyle ne eskiyi muhafaza ve ne de yenileri tam manasıyla benimseme mümkün olamamıştır. Ayrıca yenileşme hareketlerinin başarısızlığı, Batı karşısında Türk insanında güçsüzlük, çaresizlik ve eziklik duyguları devlet adamlarında da bir aşağılık kompleksi yaratarak onların probleme doğru teşhis koymalarını ve kendilerine güven duymalarını engellemiştir.

Nihayet tedbirsiz ve zamansız girilen Birinci Dünya Savaşı sonucunda anayurdun dört bir yandan emperyalist güçlerin amansız saldırılarına uğramasıyla son bağımsız Türk Devleti yok olma durumuna gelmiştir.

Şu halde Atatürk'ün gerçekleştirdiği çağdaşlaşma olayı, 200 yıl süre ile devam eden, fakat yanlış teşhis yüzünden olumlu sonuç vermeyen, tarihî bir gelişmenin noktalanması ve kesin çözüme kavuşturulmasıdır. Başka bir deyimle Atatürkçü çağdaşlaşma hareketi Türkiye'nin jeopolitik konumunun ve özellikle tarihî prosesün Türkiye'ye empoze ettiği bir yoldur. Bu bir Batı taklitçisi veya Avrupa'ya benzeme özentisi değil ama yüzyıllar boyu bağımsız yaşamış köklü devlet geleneği olan bir milletin değişen dünyada lâıyk olduğu yerini alması ve onu muhafaza etmesi davasıdır. Bir başka deyişle 200 yıllık bir ihtiyaca cevap verme, çözüme bağlama olayıdır. Fakat bunun için önce istilacı emperyalist güçleri vatanın harim-i ismetinden dışarı atarak millî bağımsızlığı sağlamak şarttı.

Atatürk, herşeyin bittiği sanılan umutsuz ve karanlık bir ortamda, cesaretle, kahramanca ortaya atılmış, gönülleri ateşlemiş, yığınları harekete geçirmiş, bitmez ve tükenmez bir enerji ile onları örgütlemiş, yönetmiş ve

inanılmazı gerçekleştirerek süper güçlerin desteklediği istilacı güçleri Mehmetçiğin süngüsü ile yurt dışına sürüp, ölüm yatağındaki hasta adamdan genç ve dinamik bir devlet yaratmıştır.

Yeni ve genç Türkiye'nin oluşması mücadelenin sonucu değil, fakat başlangıcını teşkil ediyordu. Zira Atatürk'e göre "Hiçbir zafer gaye değildir. Zafer ancak kendisinden daha büyük olan bir gayeyi elde etmek için belli başlı vasıta, gaye fikirdir... Bir fikrin istihşâline dayanmayan zafer pâyidar olamaz. Genç Türkiye Cumhuriyetinin pâyidar olması için çağdaş medeniyetin bir ortağı, bir parçası haline gelmek, binbir fedakârlıkla sağlanan bağımsızlığın muhafazası için şarttır". Dolayısıyla millî bağımsızlığı sağladıktan sonra, Atatürk'ün temel amacı, Türkiye'yi her bakımdan çağdaş medeniyetin bir ortağı ve bir parçası haline getirmek ve böylece her zaman için Türkiye'nin tam bağımsız kalmasını sağlamaktır. Bu nedenle çağdaşlaşmak Atatürk için bir amaç değil, fakat Türkiye Cumhuriyetinin sonsuza kadar yaşaması için vazgeçilmez bir araç niteliği taşımaktadır. Asıl önemli olan ana hedef, devletin bağımsızlığını ebediyete kadar sürdürmek, halkının huzur, refah ve mutluluğunu sağlamaktır. Bunun biricik yolu çağdaşlaşmadan geçmektedir.

Burada bir soru ortaya çıkmaktadır. Çağdaş medeniyet nedir? Şüphesiz bu soruyu herkesin tartışmasız kabul edeceği bir şekilde cevaplamak kolay değildir. Ancak çağdaş medeniyetin nasıl oluştuğu bilirse ona hangi yoldan ulaşılacağı daha kolay anlaşılacaktır.

Her şeyden önce unutmamak gerekir ki, hiçbir medeniyet kendiliğinden oluşmaz, çeşitli medeniyet ve kültürlerin birikimleriyle zenginleşir, şekillenir ve çevreye damgasını vurur. Bu itibarla medeniyetler aslında bütün insanlığın ortak malıdır.

Çağdaş medeniyet, Batı veya Avrupa medeniyetinin üç kaynaktan beslenerek hayat bulduğunu medeniyet tarihçileri kabul etmektedirler. Bunlar Grek, Roma ve Hristiyan unsurlardır.

Çağdaş medeniyetin gür bir şekilde beslendiği Grek medeniyetinin kökeninde de Anadolu, Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarının derin etkileri vardır. Bunların teferruatı konuşmamızın sınırlarını aşacaktır. Ancak onlar Batıl inançları dikkate almadan akıl dışı her türlü düşüncüyü bir kenara atarak olayları gözlem ve muhakeme yoluyla izah ederek bilim ve düşünceye riyazi bir berraklık getirdiler. Bunu yaparken de olayların derinliğine inmek için rasyonel bir metot kullandılar. Böylece onlar rasyonel düşüncenin ürünü olan modern ilimlerin kurucusu oldular.

Eski Grekler sanat alanında geometrik ahengi sanata uygulayarak klâsik sanatın en güzel örneklerini ortaya koydular. Böylece onlar yarattıkları bilimler ve güzel sanatlarla geleceğin Avrupasının manevî mimarları oldular.

Dil ve ırk birliği olmayan Avrupanın manevî birliğinin oluşmasında, eski Greklerin getirdiği objektif ve rasyonel düşünce metoduna Romalılar da, hukuk düzenini ve siyasî birliği getirmek suretiyle hukuk birliğini yaratmış, yaşama değerlerini ortak hale getirmiş ve hukuka saygı yoluyla toplum disiplinini oluşturmuşlardır.

Batı medeniyetinin 3. ortak kaynağı olduğu kabul edilen Hristiyanlığın Batıda din ve inanç birliğini, kişisel sorumluluk fikrini kitleye mal ettiği ve böylece Roma âlemi ile Cermen âlemini bir çatı altında birleştirdiği anlaşılmaktadır.

Ancak bu manevî birlik 476'da Batı Roma'nın yıkılması ve ortaçağa hâkim olan kilise gözetiminde yönelen skolastik düşüncenin hâkim olmasıyla Batı ortaçağın karanlığına sürüklenmiştir.

Buna mukabil medeniyet meşalesi doğuda İslâm aleminde tutuşmuştur. Müslümanlar bu Greko-Romen kaynaklı medeniyete yeni unsurlar katarak orijinal bir medeniyet yaratmışlardır. Zamanın hâkim medeniyeti haline gelen İslâm medeniyeti, Haçlı seferleri vesilesiyle yapılan temaslarda Sicilya ve İspanya yoluyla Avrupa'yı etkisi altına almıştır. Bunun neticesi olarak Avrupa'da kaynağa yönelme hareketleri başlamıştır. Bilindiği gibi buna Rönesans (yeniden doğuş) adı verilmektedir. Bu yeni akım önce hümanizm alanında daha sonra güzel sanatların her dalında eserler vermiştir. Hümanizm ve Rönesans ile fikir ve düşünce hürriyeti, Reform hareketi ile de vicdan hürriyeti gerçekleşmiş, kilisenin peşin hükümlerine dayalı skolastik düşüncenin yerini hür düşünce ve bilim zihniyetine elverişli ortam almıştır. Böylece oluşan "serbest ortamda" sanat ve bilim süratle aşamalar kaydetmiştir. 1450'lerde kullanılmaya başlanan yeni buluş, matbaada, bilimin seçkinlerin imtiyazı olmaktan çıkıp, geniş kitlelere malolmasına ve ona geniş bir çevreden yeni yeni katkılar yapılmasına imkân sağlanmıştır. Bu baskılardan kurtulan ve rasyonel düşünceyi rehber edinen insan kafası, bilimde gözlem ve deneye dayanan yeni metotlar ortaya koymuştur. Bunların uygulanması ve özellikle hür ve rasyonel düşüncenin temelini teşkil eden "bilimsel düşünce ortamı", "bilim zihniyeti", bilimi insanlığın doruğuna yerleştirmiştir. Bilimin verilerinin pratiğe uygulanması teknolojiyi yaratmış, kas ve rüzgâr gücünün yerini, makina gücüne dayalı

teknolojinin alması, Avrupalıyı tabiata hâkim hale getirdiği gibi, onun ekonomik refahını ve diğer toplumlar üzerinde ezici üstünlüğünü sağlamıştır. Bu çok önemli gelişmenin yanı sıra, coğrafi keşifler sonucunda Amerika ve Ümit Burnu yolunun bulunmasıyla o zamana kadar iktisadî hayatın eksenini teşkil eden kara ticaret yolları önemlerini kaybederken yeni deniz yollarının önem kazanmasıyla Atlantik Limanları gittikçe gelişirken, Batı Avrupa dünyanın en ilerlemiş medeniyet merkezi haline gelmiştir. Buna paralel olarak gelişen ticari kazanç neticesinde oluşan varlıklı, fakat siyasî haklardan mahrum burjuvazi tabakasının önyak olmasıyla 1789 da başlayan Büyük Fransız İhtilâli ile ilâhi hukuk nazariyesinin yerine, temel insan hakları ve hürriyetlerinin kutsallığı fikri medenî âlemce gittikçe vazgeçilmez bir değer olarak benimsenmiştir.

Özet olarak ifade edilirse, Batı medeniyetinin temelini, bilime gelişme imkânını veren rasyonel düşünce ile “bilim zihniyeti”, bilimin pratik hayata uygulanmasından meydana gelen ve insanogluna tabiata hâkim olmak ve onun ekonomik refahını sağlamak imkânını veren teknoloji, her türlü medeniyetin yaratıcısı olan insanın temel hak ve hürriyetlerini güvence altına alan hukuk anlayışı ve insan mutluluğunu sağlayan özgürlüğe dayalı rasyonel devlet yönetimi oluşturmaktadır.

Atatürk bu manada tanımladığımız Batı medeniyetine geçişi bir ölüm ve kalım savaşı olarak benimsedikten sonra, bu medeniyetin en fazla göze çarpan unsurları olan bilim ve onun bir neticesi olan teknolojinin önemi üzerinde ısrarla dikkati çeker.

1922 Yılı Ekiminin 27'sinde Anadolu istiladan henüz kurtarıldığında, Büyük Zaferi kutlamak için İstanbul'dan gelen kalabalık bir öğretmenler grubuna, Gazi Mustafa Kemal şöyle hitap eder: “Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farzedemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp cihan ile alâkasız yaşayamayız... Bilakis müterakki, mütemeddin bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız. Bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her ferd-i milletin kafasına koyacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur”. Gene aynı konuşmada, “milletimizin siyasî ve içtimaî hayatında, milletimizin fikrî terbiyesinde de rehberimiz ilim ve fen olacaktır”. sözleriyle geleceğin Türkiye'sinin ilham kaynağının bilim olacağını göstermiştir. 22 Eylül 1924'de Samsun'da öğretmenlere seslenirken, “Dünyada her şey için, en hakikî mürşit ilimdir, fendir. İlmin ve fennin haricinde mürşit aramak gaflettir, cehalettir, dalalâttir” ifadesi ile Onuncu Yıl Nutkundaki, “Türk milletinin

yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir” sözleri, meselelerimize hangi yoldan çözüm aranması gerektiğini, şüpheye meydan kalmayacak bir açıklıkla göstermiştir.

Acaba bu gayeye ulaşmak için Atatürk nasıl bir metot kullanmış, hangi faktörlerden etkilenmiştir? Atatürk çağdaşlaşma olayında eskilerden farklı bir metot kullanmıştır. Çağdaşlaşma ile ilgili uygulamayı yürütürken, daha önce 200 yıl süre ile yapılan kısaca özetlenen eski denemeleri bir laboratuvar verileri gibi özellikle dikkate almış, kamu hizmetinde geçirdiği yılların deneyimlerini değerlendirmiş, ayrıca okuduğu kitaplardan yurt içinde ve dışında gördüklerinden yararlanmış, fakat bunların hepsinden orijinal bir sentez ortaya çıkarmıştır. Ona göre, çağdaş medeniyetin ortağı olmak Türkiye için bir varolmak veya yok olmak davasıdır. Bunda başarılı olmak, çağdaş medeniyetin bir bütün olarak alınmasına bağlıdır. Dolayısıyla çağdaş dünyadan “neyin ne kadar alınacağı” “bu alınmada sınırın ne olması” gerektiği tartışması yersiz ve faydasızdır. Batıdan alınanlar “çok geç ve çok az dozda” olduğundan başarılı sonuç vermemiştir. Çağdaş medeniyet bir bütün olduğuna göre, onun sadece meyvalarını devşirmek haliyle yeterli olamamıştır ve olamayacaktır. Dolayısıyla Atatürk eskilerin ıslahatçı ve telifçi komplekslerinden sıyrılmak bu medeniyeti bir bütün olarak ele almak, lâik ve demokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde yürütmek başarının temel şartıdır, görüşünden hareket etmiştir.

Metot bakımından diğer önemli bir fark Atatürk inkılâplarının kısa bir zaman süreci içinde enerji ve kararlılıkla sürdürülmüş, radikal inkılâplar olmalarıdır. Öyle ki Batının yüzyıllar boyunca gerçekleştirdiği, Reform, Rönesans, Büyük Fransız İhtilâli, Sanayi Devriminin birikimleri 15 yıllık bir zaman içinde Türk toplumuna enjekte edilmiş, artık geriye dönülemez şekilde kitleye mal edilmiştir. Böylece yüzyılların ihmalleri açıklarını mümkün olduğu kadar çabuk kapatma ve çağı mümkün olduğu kadar çabuk yakalama yoluna gidilmiştir.

Atatürk inkılâplarının başka bir özelliği de bunların doğmalardan, yabancı akımlardan, özentilerden veyahut bir takım nazari prensiplerden değil, fakat millî ülküyü hedef alan ülke ihtiyaçlarına ve beklentilerine uygun, pragmatik ve akılcı bir temele dayanmasıdır.

Bundan başka Atatürk inkılâplarını eski Osmanlı ıslahatçılarının duyduğu *complexe d'infériorité* (aşağılık duyguları) ezikliği içinde değil, ama Mehmetçğin süngüsü ile süper güçleri dize getirmiş kendine ve ulusuna

güvenen bir milletin evladı olarak güven içinde yürütmüş ve başarıyı sağlamıştır.

Nihayet Atatürk inkılâplarını yürütürken çağdaşlaşmanın yozlaşmaması ve millî kimliğin zedelenmemesi için köklü tedbirler almıştır. Bu konuda Atatürk diyor ki:

“Hiçbir ulus aynen diğer bir ulusun taklitçisi olamaz, olmamalıdır. Çünkü böyle bir ulus ne taklit ettiği ulusun aynı olabilir ne de kendi ulusu içinde kalabilir. Bunun sonucu kuşkusuzdur ki hüsrandır. Bir ulus için saadet olan şey diğer ulus için felâket olabilir. Aynı sebep ve şartlar birisini mesut ettiği halde, diğerini bedbaht edebilir. Onun için ulusa gideceği yolu gösterirken dünyanın her türlü biliminden buluşlarından, ilerlemelelerinden faydalanalım. Lâkin unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak zorunluğundayız.” Bu maksatla önce siyasî yapıda köklü değişiklikler yapılarak din ve devlet işi birbirinden kesinlikle ayrılmış, Devlet lâik bir temele oturtulmuş, sosyal ve kültürel yapıda bu açıdan şekillendirilmiştir.

Atatürk kültürü mümkün olabildiğince geniş tabana yaymak suretiyle bütünleştirmek ve millileştirmeyi hedef almıştır. İlk tedbir olarak Tevhidi Tedrisat Kanunu ile ülkedeki bütün eğitim kurumlarını Millî Eğitim Bakanlığı'nın yönetimine almak suretiyle eğitimde kültür bütünlüğünü, ülkü birliğini sağlamıştır. Alfabe değişikliği ile de millî kültürü tabana yaymış ve ona çağdaş ufuklar açmıştır. Keza dilde sadeleşme hareketiyle, halk dili ile aydın dili ve yazı diliyle konuşma dili arasındaki fark azaltılarak kültürel bütünlüğe önemli katkı sağlanmıştır.

Ayrıca millî kimliğin çağdaşlaşma ile belirginleşmesi ve ulusun kendine güvenini pekiştirmek için Türk Tarih ve Dil Kurumlarıyla, Dil ve Tarih ve Coğrafya Fakültesini kurmuş, millî kültürün halk kaynağından sürekli beslenmesi ve yöneticilerle halk arasında kan dolaşımını sağlamak için Halkevleri (478) ve Halk Odaları (4322 adet) açılmıştır. Kısaca ana hatları verilen bu girişimlerle ülkede kültürel bütünlük ve millî kimlik bilincinin gelişmesi hızlandırılmıştır.

Atatürk inkılâplarını daima halka dayandırmak suretiyle onların inkılâplara sahip çıkmalarını, yeni siyasî yapıya katkı sağlamalarını temin etmiş, özellikle kadınlara oy hakkını birçok Avrupa devletinden önce vermek suretiyle, Türk insanına tebaa olmaktan çıkıp eşit haklara sahip yurttaş olma imkânı sağlamış, böylece halkın siyasal hayata geniş ölçüde katılması

yasalarla teminat altına alınmıştır. Bu alt yapı sayesinde, Türkiye 1950 seçimleriyle iktidarı demokratik yoldan değiştirme imkânı bulmuş, ve böylece çağdaşlaşma yolunda çok önemli yeni bir adım gerçekleştirmiştir.

SONUÇ

Türk toplumunda yenileşme, çağdaşlaşma ihtiyacı saldırgan Avrupa karşısında devletin varlığını koruma amacıyla XVIII. yüzyıllardan itibaren, önceleri münhasıran askerî teknoloji alanında olmak üzere yukarıdan aşağıya doğru bir hareket halinde başlatılmıştır. Ancak yapılan yenilikler sistemsiz, süreklilikten mahrum ve patrimonyal yapı içinde sadece sınırlı alanlarda yenileşmeyi hedef aldıklarından belli bir mesafe alınmakla beraber, devleti kurtarmaya yeterli olamamış ve devlet 1918 sonlarında tarihten silinme durumuna gelmiştir.

Atatürk herşeyden önce millî bağımsızlığı, tam bağımsızlığı, mehmetçiğin süngüsü ile sağlamış, ancak devletin bir daha aynı duruma düşmesi için ve ebediyen yaşaması için birtakım köklü tedbirler almıştır. Bu tedbirler Batıyı taklit için değil Türk toplumunu kendi benliği içinde çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmak için araç olarak benimsenmişlerdir. Bunlar tarihin derinliklerinden gelen ve Türk coğrafyasının çağdaşlaşmak için ülkeye empoze ettiği derin sebeplerdir. Atatürk bu faktörlerin ışığında çağdaşlaşmayı öncenkiler gibi sınırlı alanlarda değil, fakat bir bütün olarak ele almış, lâik bir zemin üzerinde geniş bir tabanı hedef alarak sistemli, sürekli ve kararlılıkla yürüterek modern Türkiye'yi yaratmıştır.

En büyük Türk milliyetçisi olan ve bunu "Ne Mutlu Türküm Diyene" "Bir Türk Dünyaya Bedeldir" vecizeleri ile ifade eden Atatürk çağdaşlaşmanın yozlaşmaması, taklitçiliğe dönüşmemesi ve "Millî Kimlik Çerçevesinde" gelişmesi için gerekli kurumları oluşturmuş ve Türkiye Cumhuriyetinin bütün faaliyetine akıl ve bilimin yön vermesini temel ilke olarak benimsemiştir. ATATÜRK'ün yarattığı Türk rönesansının meyvalarını, bizden sonraki nesillerin daha çok derleyeceğine şüphe yoktur.

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

- İNAN, Afet: Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Ankara, 1968²,
İNAN, Afet: Mustafa Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, İstanbul, 1971.
ATATÜRK, M. Kemal: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, V. Cilt, 1945-1972.
ATATÜRK, M. Kemal: Nutuk, III. Cilt, İstanbul, 1961.
ATAY, Falih Rıfki: Çankaya, Atatürk'ün Doğumundan Ölümüne Kadar
Bütün Hayat Hikâyesi, 1881-1938.
BERKES, Niyazi: Türkiye'de Çağdaşlaşma, Ankara, 1973
ÇAYCI, Abdurrahman: "Atatürk'ün Medeniyet Anlayışı ve Batı Medeniyeti", Atatürk Üniversitesi 50. Yıl Armağanı, Erzurum, 1974, Sayfa 11, 13-26.
: "Atatürk", Küçük Türk-İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1980, Sayfa, 205-228.
: "Atatürk ve Türkiye'nin Çağdaşlaşma Problemi" Atatürk Döneminin Sosyo-Ekonomik Sorunları Seminerine Sunulan Tebliğler 30 Haziran-1 Temmuz 1981, Ankara, 1982, Sayfa: 1-11.
: "Atatürk ve Kültür Alanında Çağdaşlaşma", Atatürk Kültür ve Eğitim Semineri, Kayseri, 1983.
"Atatürk, Bilim ve Üniversite." Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi Sayı 10. s. 61-69.
EROĞLU, Hamza: Türk Devriminin Millî Değeri, Ankara, 1973.
EROĞLU, Hamza: Atatürkçülük, Ankara, 1981.
FEYZİOĞLU, Turhan: Devlet Adamı Atatürk, Ankara, 1963.
FEYZİOĞLU, Turhan: "Atatürk Yolu: Akılcı, Bilimci, Gerçekçi Yol", Atatürk Yolu, s. 1-61.
GİRİTLİ, İsmet: Kemalist Devrim ve İdeoloji, İstanbul, 1980
GÜNGÖR, Erol: Türk Kültürü ve Milliyetçilik, İstanbul, 1980.
İNALCIK, Halil: "Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi". Belleten 108, ss. 625-632.
KARAL, Enver Ziya: Atatürk'ten Düşünceler, III. Baskı, Ankara, 1969
KAYNAR, Reşat: Yakın Tarihimizin Işığı Altında Atatürkçülük Üzerine Bir İnceleme Denemesi, İstanbul, 1973.
KILI, Suna: Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli, Ankara, 1981.
KOCATÜRK, Utkan: Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Ankara, 1971.
KUBALI, Hüseyin Nail: "Atatürk Devrimleri ve Eski Reformlar", Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi", RCD Semineri, Ankara, 1972, s. 121.

- KURAN, Ercüment: "Osmanlı Yenileşme Hareketleri" Türk Dünyası El Kitabı, Ankara, 1976 s.
- LEWIS, Bernard: Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, 1971, Çeviren: Doç. Dr. Metin Kıratlı.
- MUMCU, Ahmet: Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi, İstanbul, 1979.
- MUMCU, Ahmet: Atatürkçülükte Temel İlkeler, İstanbul 1981
- RUSTOW, Dankwart A.: "Devlet Kurucusu Olarak Atatürk", Abadan'a Armağan, Ankara, 1969, s. 573-643.
- SAFA, Peyami: Türk İnkılabına Bakışlar, İstanbul, 1938
- SAYILI, Aydın: "Batılılaşma Hareketimizde Bilimin Yeri ve Atatürk" Erdem, Ankara, 1985, s. 309-409.
- SHAW, Stanford J: History of the Ottoman Empire and Modern Turkey.
- SHAW, Ezel KURAL: C. II, Cambridge, 1977
- ŞİMŞİR Bilâl N.: "Atatürk'ün Kitap Sevgisi", Atatürk, Kültür ve Eğitim Semineri, Kayseri 1983, s. 85-95.
- TUNAYA, Tarık Zafer: Türkiye'nin Siyasî Hayatında Batılılaşma Hareketleri İstanbul, 1960
- TURAN, Şerafettin: Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler, Kitaplar, Ankara, 1982.
- TURHAN, Mümtaz: Kültür Değişmeleri Sosyo Psikoloji Bakımından Bir Tetkik, II. Baskı, İstanbul, 1959.
- TURHAN, Mümtaz: Garplılaşmanın Neresindeyiz? 2. Baskı, İstanbul, 1959
- Türkiye Ticaret - Odalar Birliği: Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye-si, Ankara, 1981, Ed. Prof. Dr. Osman Okyar Başkanlığında Bir Heyet.
- YÜCE, Turhan Tufan: Atatürk Devrim Teorisi, Ankara, 1981.